

**Слепцова-Ноговицына Анастасия Матвеевна,
МКОУ «Люксюгунская ООШ»
Кобяйского улуса Республики Саха (Якутия)
Алын сүһүөх кылаастарга кылаас чааһын сценарийа**

Темата: «Чипсы уонна газированнай утах туһалаахтар дуу, буортулаахтар дуу»

Сыала: Чипсы уонна газированнай уу киһи доруобуйатыгар буортулаабын билиһиннэри, дакаастааһын. Ити астарынан үлүһүйүүнү тохтоторго олук ууруу.

Оформление: проектор, нетбук, экран, газтаах утах, чипсы, салфетка, йод, хортуоска, сода, стакан, ньуоска.

Кылаас чааһын хаамыыта

- Бугуңну биьиги дьарыкпыт киһи доруобуйатын харыстааһынна, сөптөөх аһылыкка ананар. Доруобуйа, чөл олох, сөптөөх аһылык диэн өйдөбүллэри кытта кылгастык билсиэхпит. Күннээҕи аһылыкпыт, ас буортутун, туһатын туһунан кэпсэтиэхпит. Чуолаан болҕомтобутун, оҕо аймах саамай сөбүлүүр астара, газированнай утахтар уонна чипсылар туһалаахтарын эбэтэр буортулаахтарын быһаарыахпыт. Оҕолор, эниги санаабытыгар хайдаҕый, туһалаахтар дуу, буортулаахтар дуу?

1-кы слайд көстөр. Оҕолор санааларын этэллэр.

- Сөп. Бары санаабытын эттибит, тус туһунан өйдөбүллээх эбиһпит, хас биирдии оҕо буортулаах диэн билэллэр эбит, ол гынан баран син биир иһэллэр, сииллэр эбит.

- Бүгүн мин эһиэхэ газированнай утах уонна чипсы туохтан оноһуллалларын, састааптарын, ханна бастаан үөдүйбүттэрин, туһалаахтарын эбэтэр буортулаахтарын туһунан билиһиннэриэм. Бастакынан саҕалыаххайын чипсы туһунан кэпсэтииттэн.

- Чипсы – оҕолор олус себулээн сиир астара. Чипсыны биьиги телевизор көрө олорор кэммитигэр эбэтэр эбиэт оннугар сиир түгэммит да баар эбит. Быраастар этэллэринэн, чипсыны элбэхтик сиир, киһи доруобуйатыгар буортулаах. Бэйэбит доруобуйабытыгар чипсы туох буортулаабын билэр биьихэ олус наадалаах.

2-с слайд көстөр.

-1853 сыллаахха, ресторанны абыы олорон, биир миллионер ыһаарыламмыт хортуосканы наһаа суоннук быһыллыбыт диэн төннөрбүт. Шеф-повар Джордж Крам хортуосканы ылан, кумаабы саба синньигэс гына быһан ыһаарылаабыт. Миллионер бу аһы наһаа себулээбит. Бу

рецепты «Чипсы Саратога» дийн ааттаабытгар. Сотору кэминэн ресторан саамай фирменнай аһа – «Чипсы» буолбут.

Оболор санааларын этэллэр.

-Чипсы буортулаах буоларын дакаастаарыбын чипсы састаабын ырытыахпыт, кыра опыт онорон, доруобуйаба буортулаабын быһаарыахпыт.

3-с слайд көстөр.

- Чипсы хочугурас буоларын наадатыттан хортуосканы куускэ ыһаарылыылар, оччоҕо ингэмтиэтэ барыта сутэн буортулаах буолар. Оннук чипсыны сизтэххэ, өй улэтэ бытаарар, уойуохха сөп, куртах ыалдьар. Өр буорту буолбатын дийн элбэх туустуулар. Туус оҕо унуоҕа улаатарыга, сурэх үлэтигэр мөһөйдэри үөскэтэр, ыарыы төрдө буолуон сөп. Аһы тупсарар ароматизатордартан аллергиялыахха сөп. Аллергия дийн киһи организмэ ылыммата, иммунитет үлэтэ мөлтүүрэ.

Оболор быһаарсаллар, кэпсэтиһэллэр, санааларын этэллэр..

- Чипсы доруобуйаба буортулаах эбит, ону маннык быһаарабыт:

1. Обработка (күүстээх уокка ыһаарылааһын) кэнииттэн, хортуоската туыалаах веществотын сүтэрэр;
2. Өр буорту буолбатын дийн чипсыны элбэх туустуулар уонна арылыылар;

4-с слайд көстөр.

3. Чипсыны элбэҕи сизтэххэ, сурэх ыалдьыан, аллергиялыахха сөп, оҕо улаатара бытаарар.

Ол оннугар дьиэбитигэр бэйэбит хортуосканан чипсы оностон сизхпитин сөп. Тоҕо дийтэргит маһаһынна атыыланар чипсыларбыт дьиннээх хортуоскаттан оноһулар буолбатахтар, араас химическэй эттиктэри булкуйан онороллор эбит. Билигин дьиннээх хортуоскаба уонна маһаһынтан ылыллыбыт чипсыга йод кутан көрүүххэийн. Дьиннээх өнө уларыян көбүрдө, чипсы өнө уларыыбата. Ол аата хортуоска натуральной бородуукта буолан өнө уларыйда.

5-с слайд көстөр.

- Чэийн эрэ, билигин газированнай уу доруобуйаба буортулаабын туһунан кэпсэтиэхпит. Бу утахтар доруобуйаба буортуларын туһунан эмиэ элбэҕи истэбит уонна билэбит, ол гынан баран син биир иһэбит дий.

- Газированнай уу аан бастаан Англияда арыллыбыт. Джозеф Пристли диэн ученай 1767 сыллаахха бастакы бытыылка газировканы онорон таһаарбыт. Амтанын олус сөбүлээбит. Бастаан утаа аптекада эрэ атылыыр эбиттэр, куртах эмтэнэргэ көмөлөһөр диэн. 1770 сыл Швеция ученай Торберн Улаф Бергман элбэх газировканы онорон таһаарар прибор айбыт. Ол прибору сатуратор диэн ааттаабыттар. 1886 сыллаахха Кока - кола айыллыбыт, онтон 1898 сыл пепси - кола.

6 – с слайд көстөр.

- Газированнай утахтар састааптарын билсиэххэйин.

7 – с слайд көстөр.

1. Киби тийин алдыатар, куртах ыалдыан сеп, аллергиялыахха сеп.
2. Минньигэс утах киби утабын ханнарбат. Ол оннуга морс, уу ийиэххэ сеп. Онон, биьиги бйэбит доруобуйабытын харыстыахтаахпыт.

8 – с слайд көстөр.

- Доруобуйада газированнай уу буортулаабын быһаарабыт.

1. Ыстакааңа газированнай уу кутабыт уонна 1 ложка сода буккуйабыт. Өнө уларыбата. *Тумук оноробут:* өнө уларыбат буоллабына, натуральной буолбатах, химия, ол аата буортулаах.

9 – с слайд көстөр.

2. Газированнай ууну бытыылка анарынан кутабыт. Күүскэ сахсыяабыт. *Тумук:* углекислай газ буортута суох эрэри, киһи иһин үлүннэрэр. Билбэт оһолорго газированнай уу туох буортулаабын кэпсиэхтээхпит.

10 – с слайд көстөр.

3. *Дьибэ соруудах:* Куурусса сыммытын газированнай ууга уган, хоннороорун. Сарсыннытыгар кердеххүтүнэ өнө хараарбыт буолуоҕа. Онтон хас да хонон баран кердеххүтүнэ, сыммыт хаҕа сымнаабыт буолуоҕа. Аныгыскы кылаас чааһыгар сыммыт хаҕа хайдах буолбутун, кэпсэтиэхпит (газированной уу кислотата киһи тийһин эмалын сиир). Кылаас чаасыт темата «Дорубай тиис - дорубай буолуу төрдө» диэн буолуоҕа.

11 – с слайд көстөр.

-Маладыастар! Наһаа учугэйдик кэпсэтистибит, быһаарыстыбыт. Доруобуйада буортулаабы сиирбитин лаппа аһыйатан, өссө олох да сибэт буолары ситиһэргэ сыал туруоруноохха. Дьибэ буспут, бэйэбитигэр сөптөөх аһы аһаахха. Бэйэбит норуоппут эт, балык, үүт аһын

таптыахха. Эһиэхэ өссө элбэх ситиһиилэри баһарабын! Доруобай дьон буола улаатын!
Көрсүөххэ диэри!

12 – с слайд көстөр.